

Családi képek közgyűjteményekben

A családi képek minden fotógyűjtemény meghatározó darabjai.¹ A pénz- és raktárhiánnyal, valamint a múzeumi gyűjtőkörbe kerülő privát fényképek nagy mennyiségével küzdő fotómuzeológiai gyakorlat azonban azt mutatja, hogy a családi képek gyűjtése és feldolgozása elsősorban a tartalmilag gazdag, informatív, a már meglévő ismereteket vizuális adatokkal is igazoló, sűrű képekre koncentrál. A 2007-ben indult *FotoMemoria* projekt célja egy, a múzeumi gyűjteményekkel párhuzamosan és együtt is működő virtuális és nyilvános családi és kisközösségi fotó- és emlékezetgyűjtemény létrehozása, amely egyéni tudásokat közvetítve nyújthat új lehetőségeket a családi fényképek értelmezéséhez.

A családi fényképek gyűjtőnéven ismert, családot vagy valamilyen módon összetartozó embereket életük jelentősebb eseményein, fordulópontjain vagy éppen hétköznapjaikon megörökítő, privát használatra és egyúttal reprezentációs célokra is szánt képek csoportjának a felsorolt ellentétpárokból álló definíciója ebben a leegyszerűsített megfogalmazásban sem tekinthető egyértelműnek. Gyűjteményi vagy akár hétköznapi képhasználói tapasztalataink azt mutatják, hogy általában a fotográfia műfaji meghatározása csak nagyon ritka esetekben egyértelmű, és ez a megállapítás fokozottan érvényes a családi fényképekre.

Egy rövid, korántsem teljességre törekvő, inkább szűrőpróba-szerűen végzett, a családi képeknek nevezett felvételek gyűjteményi szerepét kutató vizsgálatnak a legszembetűnőbb eredménye a családi képek meghatározásakor jelentkező egyértelműségnek és bizonytalanságnak e kettőssége.

A vizsgálat három közgyűjtemény: a Magyar Nemzeti Múzeum történeti fényképtára, a Magyar Fotográfiai Múzeum és a Petőfi Irodalmi Múzeum gyakorlatát² figyelhette meg, és bár fontos lenne más, különböző profilú közgyűjtemények – a Néprajzi Múzeum, a Pedagógiai Múzeum, de akár a Mezőgazdasági vagy a Bányászati Múzeum – családi képekkel kapcsolatos irányelveinek megismerése is, mégis kirajzolódnak az egyes fotógyűjtemények elképzeléseiből, koncepcióiból és napi rutinjaiból érzékelhető közgyűjteményi tendenciák a családi fényképekre vonatkozóan.

Családi képeket minden fotógyűjtemény gyűjt: befogad vagy vásárol – a kettő közötti különbség nem elhanyagolható: inkább befogad, mint célzottan vásárol –, azaz egyértelműen fontosnak és megkerülhetetlennek tartják ezek jelenlétét a gyűjteményekben.

Értelemszerűen minden gyűjtemény a saját gyűjtőkörének szempontjai szerint ítéli meg a családi fényképek értékét. A Petőfi Irodalmi Múzeum írók, költők családi képeit gyűjti, azzal a céllal, hogy a családi háttér, az életút, a környezet bemutatásával igazolja, kiegészítse az írott forrásokat, és elsősorban kiállításokon, katalógusokban, illetve egyéb kiadványokban illusztrációként használja őket.

A Magyar Nemzeti Múzeum történeti fényképtára elsősorban olyan családi fotókat gyűjt, amelyek társadalom- vagy mentalitástörténeti szempontból értékesek, amelyek

Elemi iskolai osztálykép, 1901,
Schmidt Ágoston felvétele, 19×17 cm

Rendőrök gyülekeznek III. Viktor Emmanuel
olasz király budapesti látogatásakor,
1937. május, 6×8,7 cm

Budaörsi repülőtér, 1938. július,
Sattler Tamás felvétele, 8×5,5 cm

Pokolfürdő, 1939. június 14.,
Sattler Tamás felvétele, 11×8 cm

Rutén asszonyok Kerekénél,
1939. július 11., Sattler Tamás
felvétele, 11×7,8 cm

IX. Budapesti Nemzetközi Vásár,
1948, 16,2×11,8 cm

Sztálinvárosi iskolai kirándulás, 1954. május,
Sattler Tamás felvétele, 9×5,9 cm

Sztálinváros, 1953. június 16.,
Sattler Tamás felvétele, 14×9 cm

A Népstadion megnyitása, 1953. augusztus
20., Sattler Tamás felvétele, 8,5×6,5 cm

Hajdúszoboszló,
1955. augusztus, Sattler
Tamás felvétele, 9×6 cm

Bimbó út, 1955. április 24.,
Sattler Tamás felvétele, 12×8 cm

a már meglévő ismereteinket igazolják, erősítik, és kiegészítik a látvány erejével. A privát fényképeken megörökített hétköznapi élet az esemény-, illetve a politikatörténettel párhuzamos, a hivatásos fotósok propagandacélokra is használt képeit kiegészítve a mindennapi történelem feltérképezését segíti. Meghatározó gyűjtési szempont a különlegesség: az adott képeknek a – még nem vagy kevésbé ismert látványok közvetítésére vonatkozó – tartalmi egyedisége. A gyűjtemény számára fontos a teljes családi fotóanyagok begyűjtése, de a felhasználás kutatói és publikációs igényekre alapozott gyakorlata azt mutatja, hogy a vizuálisan nem túl izgalmas vagy közhelyesnek tekinthető képeknek nincs igazán muzeológiai értékük. A történeti fényképtárba kerülő családi képek a már meglévő tematikus rendbe sorolódnak, így különböző korszakos bontásban a egyes viseletnek nevezett egész alakos férfi-, női és gyermekportrék (például műtermi felvételek), az életmód- vagy az utcaképek csoportjába. A szétbontott családi fényképgyűjtemények azonban minden esetben rekonstruálhatók az adattári gyűjtőlapok segítségével. A családcent-

rikus feldolgozás a neves emberek hagyatékainál jellemző, ezek a fényképek olyan történeti értékkel bírnak, amely elég erősnek bizonyul az anyag egyben tartásához.

A Magyar Fotográfiai Múzeum, melynek gyűjtőterülete általában a fotográfia, sajátos helyzetéből adódóan szintén egyértelműen fontosnak tartja a családi fényképek megőrzését. A családi képek ebben a gyűjteményben is az adott tematikus rendbe tagozódnak: a fényképészekhez, illetve nagyrészt a csoportképekhez. Önmagában az, hogy egy fénykép családi kép, a kutatási, felhasználói gyakorlatra hivatkozva nem jelent különösebb értéket. A gyűjteménybe kerülő családi képek szűrője az ismertségből adódó történeti érték, illetve a sokféleség és a fényképhez kapcsolódó történetek megléte. A családi fényképek szisztematikus gyűjtésének fotótörténeti vonatkozása a múzeum számára elhanyagolhatónak tűnik, hiszen a technikai változások, a társadalmi csoportok szintjén jellemző képkészítési, képkészíttetési szokások és a fotóhasználat különféle formáit a fotótörténet már összegyűjtötte, így a múzeum gyűjteménykonceptiója szerint nem valószínű, hogy a nagyobb mennyiségben gyűjtött képek ismerete felülírná ezeket.

A hétköznapi emberek hétköznapi képeinek muzeológiai értéke tehát abból adódik, hogy mennyire képesek társadalmi csoportokat általánosan megjeleníteni, illetve hogy mennyire képesek árnyalni, egyediségükkel színesíteni, kiegészíteni egy-egy társadalmi csoport életmódjáról, mentalitásáról való ismereteinket. Fotómuzeológiai szem-

pontból nincs szükség nagy mennyiségű, több tízezres nagyságrendű családi képgyűjteményekre, hiszen tendenciák, társadalmi csoportokra vonatkozó általános érvényű megállapítások egy-két ezres mintából is levonhatók. Amire muzeológiai szempontból szükség van, az a sok egyformának tűnő képből minőség, látvány, különlegesség, illetve a képekhez tartozó adatok és történetek megléte alapján kiemelkedő képek csoportja. A múzeumi gyűjtemények – érthető, részben gyakorlati okokból, például raktári helyhiány vagy az egyébként is végelethetetlen gyűjteményi munka miatt – a sűrű képeket keresik, amelyek egy-egy adott kort vagy társadalmi jelenséget önmagukon messze túlmutatóan képesek érzékelteni.

A másik gyűjteményi szempont a képekhez tartozó történetek megléte. Számtalan olyan példát ismerünk, ahol egy önmagában érdektelennek tűnő kép a hozzá kapcsolódó történetből válik vizuálisan is érdekessé, és a szöveg segítségével olvasható, érthető lesz a kép.

Az emberhez kapcsolódó jelenségek három szintje, az egyéni, a közösségi és az egyetemes közül a muzeológiai gyakorlatban a tágabb közösségi, társadalmi, nemzeti szinten kapnak értelmet a képek. Ez jól is van így, a múzeumokat ezért hozták létre. A családi képek viszont éppen az egyéni, illetve a sokféle egyénre épülő közösségi szinten értelmezhetők igazán. A vizualitás, a reprezentáció mintái a társadalmi csoportok szintjén fontosak, hiszen ezekből épül fel a társadalom- és a mentalitástörténet, ezek határozzák meg a nagyközösségi emlékezetet. A vizualitás és a reprezentáció családon, illetve kisközösségen belüli mintái nagyrészt ezeken a szűkebb körökön belül értelmezhetők. A családi képeken megjelenő vizuális üzenetek a családtörténettel együtt elsősorban a családon belül közvetítenek tudást. Ezért is lenne fontos lehetőség szerint minden képet megőrizni, s ezért is lenne lényeges, hogy ha ez mégsem lehetséges, akkor a szelekció a családi emlékezet és reprezentáció mentén, a családon belül történjen, illetve ott is történhessen.

A *FotoMemoria* projekt Bán András és Bogdán Melinda kezdeményezésére az Európai Bizottság *Egész életen át tartó tanulás* programjának keretében, a Budapesti Történeti Múzeum és az Alapítvány a Komplex Kultúrakutatásért irányításával indult 2007-ben.³ A program célja a családi, lokális identitás és emlékezet – fényképek és szóbeli emlékek – gyűjtése, megőrzése a múzeumi gyűjteményekkel párhuzamosan és megjelenítése a ténylegesen működő Web 2.0-ás lehetőségekhez hasonló nyitott adatbázisban,⁴ amelyet mindenki saját belátása, tudása szerint tölt fel tartalommal, és amely a megosztás révén egyéni tudásokat közvetít, ahol élettörténetek és vizuális emlékezetek párbeszédéből épülhet egyéni és kisközösségi tárgyi és szellemi kultúratörténet, illetve az itt és most értelmezése.

A *FotoMemoria* projekt a jelen gyűjteményi gyakorlatot kiegészítve arra vállalkozik, hogy az írott dokumentumokhoz hasonlóan tárja fel a képek jelentését. Ez azt jelenti, hogy a képeket elsődleges dokumentumoknak, forrásoknak tekintve egy adott kor vagy jelenség megismeréséhez, azaz a tartalmi elemek rögzítésén túl a képek értelmezéséhez szükséges kontextus megismerésére is lehetőséget nyújt: adatokat gyűjt a képek létrejöttének körülményeiről, a készítő szándékáról, valamint a képek használatáról. A családi vagy amatőr fotográfia a tárgykultúra vagy a viselettörténet megőrkítése, dokumentálása mellett a reprezentáció fontos forrása: nagyrészt azt örökíti meg, amit a kép készítője vállalhatóan tart, és szeretne megmutatni. A reprezentáció mint az

interpretáció egy lehetséges módja megerősíti azt az általános felismerést, hogy a fényképek értelmezése, a családi képeké pedig különösen szó szerint sem magától értetődő, nem egyértelmű és legfőképp nem egyolvasatú. A családi emlékezet, a képek születése és értelmezése között eltelt idő megélt élményei, tapasztalatai is befolyásolják a családi képekről való tudást. Az eltérő tapasztalatokból adódó eltérő értelmezések pedig együtt visznek közelebb a képek mondanivalójához, a jelenben is érvényes üzenetéhez. Érdeemes ezeket a kapcsolódó történeteket, személyes adatokat első kézből megismerni és megőrizni.

A *FotoMemoria*-adatbázis a képek nyilvánosságához kapcsolódó jogi szabályozásban a szerzői és a személyiségi jogok törvényi előírásaihoz igazodik. Az 1956-os Intézet Oral History Archívumában használt, szerződésben rögzített hozzáférési jogosultságok mintájára az adatbázis képeinek, adatainak, szövegeinek nyilvánossága is többszintű. A megjelenő adatok a feltöltő szándékától függően lehetnek csak számára vagy egy adott csoport számára hozzáférhetők, illetve teljesen nyilvánosak. Az adatfelvitellel egyidejűleg a jogtulajdonos rendelkezhet az adatok további felhasználásáról is a Creative Commons licencei szerint.

A *FotoMemoria*-adatbázis az interneten elérhető, a fotók feltöltésére alkalmas Web 2.0-ás rendszerekben alkalmazott fotóleírásoknál részletesebb, fotómuzeológusok által közösen kidolgozott adatolási rendszerrel rendelkezik. A feltöltött képekhez a formai és tartalmi leírás mellett kapcsolhatók a hozzájuk tartozó történetek, a névtérrel rendelkező személyek, intézmények megnevezései. Így az adatbázis tartalma – fényképek adatai, névtérrekordok – összekapcsolható más történeti, gyűjteményi adatbázisokkal is, illetve lehetőséget nyújt az interneten biztonságosan megjeleníthető adatbázissal nem rendelkező gyűjtemények számára saját képeik feltöltésére. Műtárgyvédelmi és a tárolásbiztonsági szempontokon túl az adatbázis nyilvánossága segítheti a képekhez tartozó hiányos adatok pótlását, tágabb ismereti és értelmezési kontextusba helyezheti a gyűjteményekben fellelhető családi képeket.

JEGYZETEK

1. Köszönöm Sattler Katalinnak és Sattler Annának, hogy hozzájárultak a képek megjelenéséhez.
2. Köszönettel tartozom Nyerges Gabriellának, a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársának, Lengyel Beatrixnak, Baji Etelkának és Kiscsatári Marianne-nak, a Nemzeti Múzeum történeti fényképtárra vezetőjének és muzeológusainak, valamint Baki Péternek, a Magyar Fotográfiai Múzeum igazgatójának együttműködésükért és segítségükért.
3. A *FotoMemoria* projekt kutató-szervező munkatársai: Ángyán Katalin, Bán András, Bán Dávid, Bogdán Melinda, Danó Orsolya, Lux Zoltán, Mihalkó Viktória.
4. www.rev.hu/privatephoto.